

zezi Ktp., nr. 2454, bu hilyenin aynı yerde bir de ta'lik hattıyla levha olarak yazılmış örneği vardır; nr. 319), Tâhîrülmevlevî'nin (Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2163) seksen dört beyitlik hilyeleri bunların en tanınmışlarıdır. 4. *Hilye-i Haseneyni'l-ahseneyn* (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 355). Uşşâki meşâyihinden Abdullah Salâhî Efendi tarafından 1153'te (1740) kaleme alınan yaklaşık 413 beyitlik bir eserdir. 5. *Hilye-i Eimme-i Erbaa*. Safhî mahlaslı şairlerden hangisine ait olduğu belirlenemeyen bu hilyenin (TDEA, IV, 238) nüshası tesbit edilememiştir. 6. *Hilye-i Hazret-i Ebû'l-Hasan İmâm Ali eş-Şâzelî*. Rızâ adlı bir şair tarafından kaleme alınan eserin nüshasına henüz rastlanmamıştır.

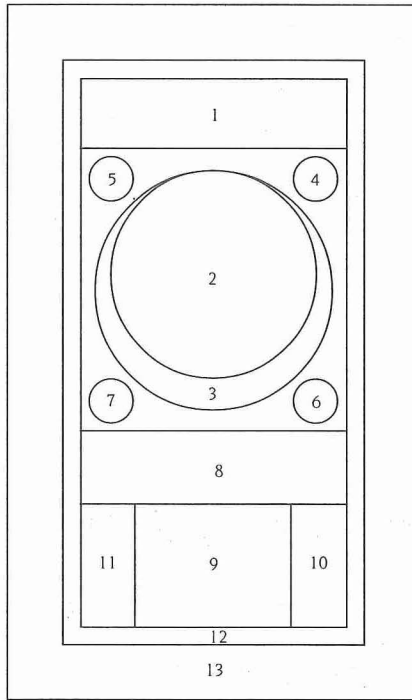
BİBLİYOGRAFYA :

Neşâtî, *Hilye-i Enbiyâ* (haz. H. İbrahim Şener, DÜİFD, I [1983] içinde), s. 285-301; İbrâhim Cevrî, *Divan* (nşr. Hüseyin Ayan), Erzurum 1981, s. 15, 283; Safâî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 237^b; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 250; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, III, 254; Müstakimzâde, *Tuhfe*, neşreden giriş, s. 34; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 244-245; Osmanlı Müellifleri, I, 105, 168; II, 50, 391; Şemseddin Kutlu, *Türk Edebiyatında Hilyeler* (mezuniyet tezi, 1940, İÜ Ed. Fak.); Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 334, 345, 349-350, 502; II, 317, 322, 358-359; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 458; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1984, s. 112; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 446-447; Ali Yardım, *Peygamberimizin Şemâilî*, İstanbul 1997, s. 45-55, 63-69; a.mlf., "Hilye-i Saadet Peygamber Efendimizin Yaratılış Güzellikleri", *KAM*, VII/4 (1978), s. 12-25; a.mlf., "Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizi'nin Kitâbü's-Şemâil'i", *DÜİFD*, I (1983), s. 349-409; Âmil Çelebioğlu, "Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevisi", *TAD*, sy. 2 (1987), s. 53-87; Pakalın, I, 842; Veli Aras, "Hilye ve Hilyeler", *TDEA*, IV, 235-238; Mustafa Uzun, "Ârif Süleyman", *DİA*, III, 369-370; a.mlf., "Hâkânî Mehmed Bey", a.e., XV, 167-168; Hüseyin Ayan, "Cevrî İbrâhim Çelebi", a.e., VII, 460; Kâşif Yılmaz, "Güftî", a.e., XIV, 219; M. Uğur Derman, "Hâfız Osman", a.e., XV, 99.

MUSTAFA UZUN

□ HAT. İslâm inancı putlardan olduğu kadar putlaştırılabilecek kimselerin tasvirlerinden de şiddetle kaçındığından birkaç asılsız minyatür dışında hiç kimse Resûlullah'ın resmini çizmeye lüzum görmemişti. Hristiyan âleminde Hz. İsa için uygulandığı şekilde hayalî bir resim çizmekten se görenlerin doğru tariflerinden faydalanarak İslâm peygamberini hilyesinden tanıyıp anlatma yolu tercih edilmiştir.

Klasikleşmiş bir hilyenin bölümlerini gösteren sema 1. Baş makam, 2. Göbek, 3. Hilâl, 4. Hz. Ebû Bekir, 5. Hz. Ömer, 6. Hz. Osman, 7. Hz. Ali, 8. Âyet, 9. Etek, 10-11. Koltuk, 12. iç pervaz, 13. Dış pervaz

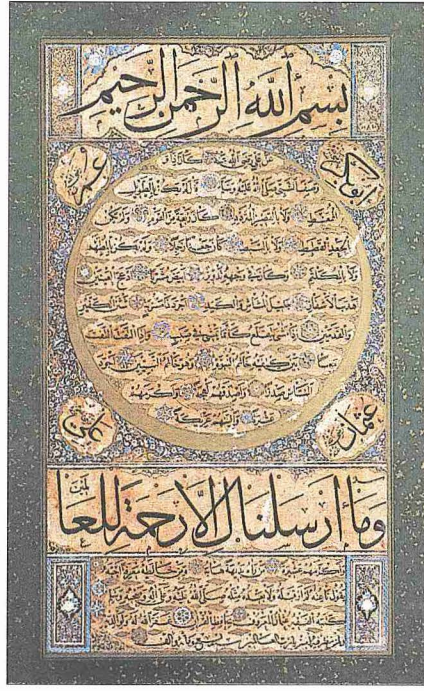
Hız. Peygamber'in hilyesi hakkında bilgi sahibi olmanın sağlayacağı faydalara dair teşvik edici rivayetler sebebiyle müslümanlar arasında önce, bir hürmet nişânesi olarak göğüs cebinde taşınmak üzere nesih hatla yazıldığı görülen bu metinlerin daha sonra, kaynaklarda açıkça yer almamakla beraber ilk defa hattat Hâfız Osman (ö. 1110/1698) tarafından levha şeklinde yazılmış olduğu kabul edilmektedir. Eski hattatlardan gelen bu konudaki sözlü rivayetler, bilinen kalıplaşmış hilye şeklinin benzeri hiçbir levha çalışmasına Hâfız Osman'dan önce rastlanmayışı, onun hem bu şekli gittikçe geliştirmeye yönelik denemeleri, hem de farklı hilye metinlerini araştırıp bulma ve bunları yazmaktaki gayretine dair kesin bilgiler bu kanaatin doğruluk payını arttırmaktadır. Hilye levhalarının en yaygın şekline göre bölümleri şunlardır: 1. Başmakam. Buraya besmele veya eûzü besmele, bazan da besmelenin içinde geçtiği âyet (en-Neml 27/30) yazılır. 2. Göbek. Hilye metninin büyük bir bölümünün yerleştirildiği bu kısım "gövde" olarak da adlandırılır. En yaygın şekli dairevi olmakla

birlikte oval, hatta dörtgen şeklinde de (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 486, Sükûtî İbrâhim Efendi'nin hilyesi) tertip edilmiş örnekleri vardır. 3. Hilâl. Göbek kısmının daire şeklinde tertiplenmesi halinde, uçları baş makama doğru bakan ve genişliği aşırı olmayan bir hilâl göbeğin çevrelenmesi sık rastlanan bir uygulamadır. Bu tezyinî motiflerle süslü yahut sadece sıvama altınla kaplanan kısmın mutlaka her hilyede bulunması şart olmadığından sadece göbek kısmının etrafı tezhiplenmiş levhalar da vardır. Resûl-i Ekrem bu âlemi nuruyla aydınlattığı için güneş ve aya benzetildiğinden hilyenin göbek kısmında güneş, bunu çepeçevre saran bölümde ise hilâl şekli oluşturulmuştur. Hilyelerde tezyinat bakımından en zengin yer göbek kısmıyla hilâlin etrafında kalan umumiyetle kare şekline tamamlanmış sahadır. 4. 5. 6. 7. Hulefâ-yi Râşidîn isimleri. Göbeğin köşelerinde yer alan bu yuvarlak yahut beyzî dört makama sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali'den meydana gelen ilk dört halifenin isimleri yerleştirilir. Ancak bazı kompozisyonlarda Resûlullah'ın Ahmed, Mahmûd, Hâmid, Hamîd şeklindeki dört isminin bunların yerine yazıldığı görülür. Dört halifeye diğer altı ismin eklenmesiyle cennetle müjdelenmiş on sahâbenin (aşere-i mübeşşere) adlarının yazılmış olduğu hilyeler de mevcuttur. Göbekteki güneş ve ay motifinden sonra bu on isimle, "Ashabımın her biri yıldız gibidir; hangisine uysanız doğru yolu bulursunuz" meâlindeki hadise telmihte bulunulduğu kabul edilmektedir. 8. Âyet. Buraya doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e ilgili bir âyet yerleştirilir. En çok görüleni, "Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik" (el-Enbiyâ 21/107) meâlindeki âyettir. Bu kısma, "Hiç şüphesiz sen büyük bir ahlâk üzerindesin" (el-Kalem 68/4) ve, "Muhammed'in Allah resulü olduğuna Allah'ın şehâdeti yeter" (el-Fetih 48/28-29) meâlindeki âyetlerden biri konulduğu gibi kelime-i tevhîdin yazıldığı da vâkidir. 9. Etek. Hilye metninin devamı ve duanın yer aldığı kısımdır. Eğer metnin tamamı göbeğe sığdırılmışsa levhada bu bölüm olmayabilir. Bu bölümün en sonuna hilyeyi yazan hattat imzasını ve levhayı yazdığı tarihi ilâve eder. 10. 11. Koltuk. Tezyinî motiflerin yer aldığı etek kısmının iki tarafında kalan boşluklardır. Bazı örneklerde hattatın künyesinin bu ralara taşıdığı görülür.

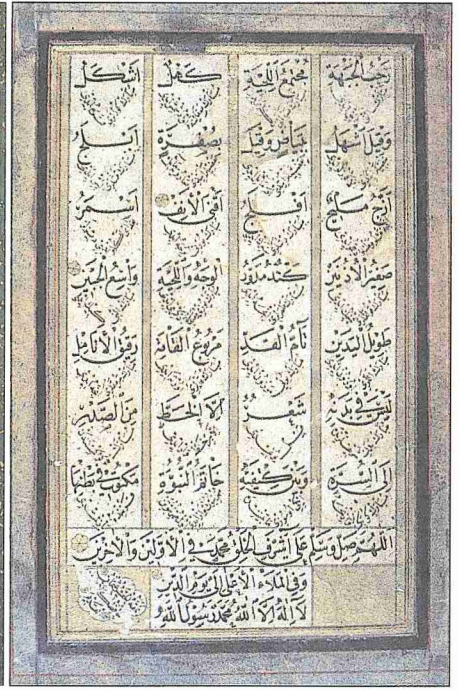
Hâfız Osman'dan başlayarak günümüze kadar gelen seyri içinde hilyede görülen şekil ve metin farklılıkları şöyle sırala-

nabilir: Anlaşıldığı kadarıyla Hâfız Osman, hilye için bu kalıbı geliştirmeden önce katlanarak göğüs cebinde taşınabilecek boyda ve yalnız nesih hattıyla Türkçe meâllî hilyeler yazmıştır. 22 x 14 cm. ebadında, üç asırdan fazla bir zaman önce dört sütun üzerine tertiplenmiş olan, Arapça bilmeyenlere hitap etme amacına yönelik bu hilyede aslı metin düz satır halinde, Türkçe tercüme ise çok daha ince nesih hattıyla düz satırı üçgene tamamlayacak verrev satırlarla yazılmıştır. Bu ilk örnekten sonra Hâfız Osman'ın yüzyıllarca devam edecek olan hilye tertibine geçerken Hz. Ali rivayetinin sadece Arapça metnini yazmaya başladığı görülmektedir. Bu rivayetinin hilyelerde yer alan metnin tercümesi şöyledir:

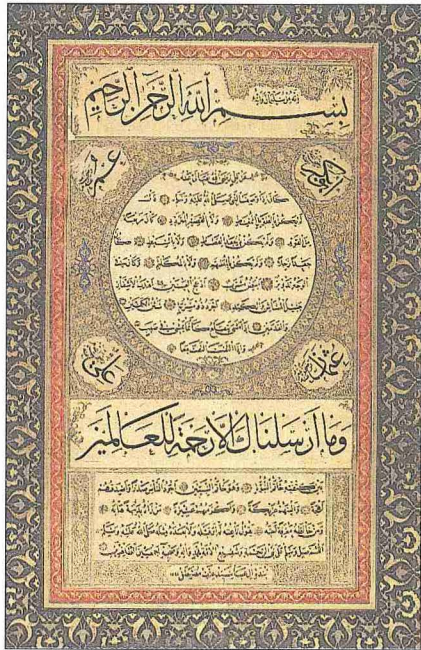
“Hz. Ali Resûl-i Ekrem'i şöyle tavsif ederdi: Peygamber efendimiz ne çok uzun ne de çok kısa idi; o kavminin orta boylusu idi. Saçları ne kıvrık ne de dümdüzdü; hafifçe dalgalı idi. Yüzü hafif değirmi ve dolgunca idi. Yüzünün rengi pembe-beyaz, gözleri siyah, kirpikleri sık ve uzun, kemiklerinin eklem yerleriyle omuz başları irice idi. Vücudu kılsız olup sadece göğsünden göbeğine doğru inen ince bir tüy şeridi vardı. El ve ayak parmakları kalınca idi. Yürürken meyilli ve engebeli bir yer-

İlk defa Hâfız Osman'ın uygulamaya başladığı muhakkak-sülüs-nesih hilye formu (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 1430) ile yine onun nesih hattıyla Türkçe meâllî olarak tertiplendiği ilk hilye denemelerinden biri (Refik Gökhan koleksiyonu)

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin sülüs-nesih hatlarıyla yazdığı hilye (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3-761)

de yürürcesine ayaklarını sürtmeden sertçe kaldırır ve adımlarını uzunca atardı. Bir kimseye baktığı zaman yalnızca başını çevirerek değil bütün vücudu ile o tarafa yönelirdi. Sırtında iki kürek kemiği arasında peygamberler zincirinin son halkası olduğunu gösteren nübüvvet mührü vardı. İnsanların en cömerdi, en doğru sözlüsü, en yumuşak huylusu ve en arkadaş canlısı idi. Kendisini ilk defa görenler onun mehâbeti karşısında sarsılırlar, fakat dostluk kurup sohbetinde bulunanlar onu çok severlerdi. Efendimizi övmek isteyen kimse, 'Ben ondan önce ve sonra eşini benzerini görmedim' derdi. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun!”

Bu metnin yer aldığı hilyeler, bazan cebe sığabilmesi için üçe katlanabilir boyda ve katlanma yerleri deri yahut bez şerit yapıştırılarak takviye edilmiş murakka tarzında yazıldığı gibi ahşap üzerine yapıştırılmış daha büyük boyda levha olarak da hazırlanmıştır. Ancak ahşap üzerine yapıştırılan hilyeler zamanla ağaç kurtları tarafından delik değişikliği, ayrıca o devirlerde üzerine cam konulmadığı için yağ kandillerinin isiyile kararmıştır. Hâfız Osman bu tertibe geçtikten sonra bazan asıl metni kısaltarak göbek kıs-

mına sığdırmış, eteğe ise, “Kâmetin ey bûstân-ı lâmekân pirâyesi / Nûrdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi” beytini yazmıştır (Onun 1089 [1678] tarihli böyle bir hilyesi Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı'ndadır). Hâfız Osman'ın aynı özellikte ve cep için üçe katlanacak bir murakka şeklinde yazdığı Ümmü Ma'bed hilyesi de (metni için bk. İbn Sa'd, I, 230-231; tercümesi için bk. Yardım, s. 48) bilinmektedir (Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. 398).

Hâfız Osman hilyelerinde besmele ve âyet için sülüs, metin kısmı için nesih, imza için de nesih veya rika' (icâzet) hatlarını kullanmış, besmele için muhakkak hatını tercih ettiği de olmuştur. Bu şekilde daha sonraki hattat nesillerine intikal eden hilye yazıcılığı sanatkarların ibdâ kabiliyetine göre farklılık göstermiştir. Meselâ Yedikuleli Abdullah (Sabancı Koleksiyonu), Mustafa Râkım (TİEM, nr. 2732), Abdülkadir Şükrü (ö. 1221/1806, Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı), Esmâ İbret Hanım (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 423; TİEM, nr. 2763) bazı şekil özellikleri taşıyan hilyeler bırakmışlardır. XIX. yüzyılda büyük ebatlı kâğıt imali arttığından hilyeler çok daha büyük boyda yazılmaya başlanmıştır-

tır. Bu hilyeler artık ahşap yerine hususi mukavvalara yapıştırıldığı için zamanımıza sağlam olarak ulaşmıştır.

Büyük ebatlı hilye yazımını, her boyda 200 civarında hilye yazmış bulunan Kazas-ker Mustafa İzzet Efendi (ö. 1293/1876) başlatmış, böylece sülüs- muhakkak ve nesih yazıları da bu hilyelerde “celî” vasfını kazanmıştır. Yine çok sayıda hilye yazanlardan Hasan Rızâ Efendi, büyük ebatlı hilyelerinin etek kısmı altına celî sülüsle, “Sen olmasaydın, sen olmasaydın, ben bu âlemleri yaratmazdım” meâlindeki kutsî hadis kabul edilen metni (لَوْلَاكَ لَمْ يَخْلُقِ الْاَفلاك) ilâve ederek hilye boyunu 2 metrenin üstüne çıkarmıştır (İÜ Ktp., AY, nr. 4282 ve Bâlâ Camii). Büyük boy hilye yazanlardan Mehmed Fehmi Efendi, metin kısmında sülüs hattını kullanmasının yanı sıra hilyelerinde gubârî hattına da yer vererek bunlarla çiçek motifleri resmetmiştir (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 1312). Kalıplaşmış hilye şekli, tanınmış hattatlarca Hz. Peygamber’in on mücizesiyle (aşere-i mu’cizât) veba (tâ-un) duası için de kullanılmıştır. Vakıflar Hat Müzesi’nde Mehmed Şefik Bey’in 1280 (1863), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde (nr. 42.811) Mehmed Fehmi Efendi’nin 1304 (1887) tarihli aşere-i mu’cizât levhaları ile Türkp petrol Vakfı’nda Filibeli (Bakkal) Ârif Efendi’nin 1317 (1899) tarihli veba duasını ihtiva eden levhası bu tipin seçkin örneklerindendir.

Ahşaba yapıştırılan eski hilyelerin üst kısımları tepelikli olarak oyulup kesilmiş, buralara taç şeklinde tezhibin yanı sıra Medîne-i Münevvere ve özellikle Ravza-i Mutahhara, bazan da Kâbe minyatürü birlikte resmedilmiştir. Bazı hilyelerde bu

Yahyâ
Hilmi
Efendi’nin
Ebû Hüreyre’nin
rivayetini
esas alarak
yazdığı
sülüs- nesih
hilye
(Sabancı
koleksiyonu)

minyatürün besmele civarına yerleştirildiği görülür.

Hilye yazımının hat sanatının köklü gelenekleri arasında yer alan icâzetnâmelerle de alâkası vardır. Nitekim Sultan II. Mahmud, Filibeli Ârif Efendi, Kâmil Akdik ve Rifâî Aziz Efendi birer hilye yazarak sülüs- nesih hattından icâzetnâme almaya hak kazanmışlardır (bunların ilk üçü TSMK, Güzel Yazılar, nr. 325, 335, 1353’te, dördüncüsü Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı’ndadır).

Alışlagelmiş tarzda hilye yazmakla tanınmış hat sanatçıları arasında sayılabilecek birçok isim bulunmakla beraber zikredilenlerden başka Mustafa Kutahî (ö. 1201/1787’den sonra), İsmâil Zühdü Efendi, Çömez Mustafa Vâsıf, Abdullah

Zühdü, Mehmed Şefik Bey, Mehmed Şevki Efendi ve Hamit Aytaç ilk akla gelenlerdir. Bunun yanında hat bakımından sanat değeri taşımayan hilyelerin de sayısı az değildir.

Hat sanatı devamlı gelişerek zamanımıza kadar ulaşmış ve hattatlar hilye levhalarının güzel örneklerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu arada bilinen tarzda yazılanların dışına çıkarak hilyeye bir yenilik getirmek isteyenler de olmuştur. Meselâ Tahsin Efendi’nin (ö. 1912), dört halife isimlerinin yazıldığı dairelerin içine onların her birinin ayrıca hilyelerini (hilye-i cihâyâr) yazdığı bir levhası Türkp petrol Vakfı’ndadır. Bunun gibi daha pek çok farklılık gösteren hilye levhaları mevcuttur.

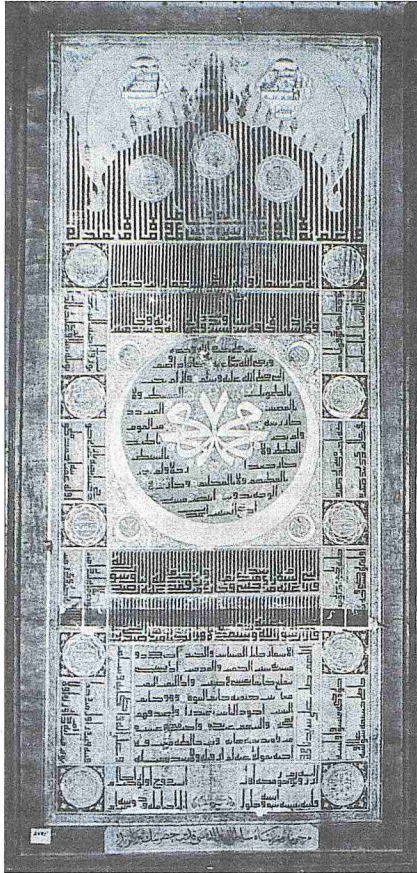
Mahmud Celâleddin Efendi’nin değişik tarzda celî sülüs ve nesih yazılarıyla bir hilyesi (Raif Yelkenci koleksiyonu)

XIX ve XX. yüzyılların iki meşhur hattatı hilyede o devre kadar yazılmamış metinleri denemiştir. Yahyâ Hilmi Efendi (ö. 1907) Ebû Hüreyre'nin yine Hz. Ali kaynaklı, fakat daha farklı ve uzun metnini levha olarak yazmıştır (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 1244; Derman, *Sabancı Koleksiyonu*, s. 139). Ancak bu metin bir hayli uzun olduğu için göbek ve etek içindeki nesih hatıyla yazılan kısım alışılagelmiş hilyelerden daha geniş yer kaplamıştır. Reîsülhattâtın Kâmil Akdik de Hz. Hasan'ın, Resûl-i Ekrem'in üvey oğlu Hind b. Ebû Hâle'den gelen rivayetini (metni için bk. *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye*, s. 49-52; tercümesi için bk. Yardım, s. 66-67) levha şeklinde iki defa yazmış, birini müzehhip Bahaeddin Tokatlıoğlu, diğerini mimar Refik Gökkan tezhiplenmiştir (Derman, *İlgi*, sy. 28 [1979], s. 32).

Tamamı küfî hatıyla yazılmış çok nâdir hilyelere bir örnek Derviş İbrâhim Kâ-

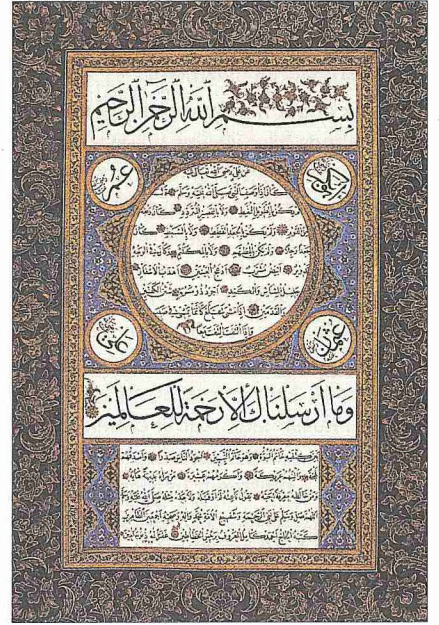
Derviş İbrâhim el-Kâdirî'nin küfî hatıyla hilyesi (TİEM, nr. 2695)

dirî'ye aittir (TİEM, nr. 2695, 142 × 63 cm.). Son devir hattatlarından Hacı Nuri Korman, metin kısmında nesih yerine sülüs hattı kullanarak birkaç hilye yazmıştır. Ta'lik hilyenin ilk denemesine Hâfız Osman devrinden hemen sonra rastlanmakla birlikte sanat vasfı kazanmış ta'lik hilye Yesârî Mehmed Esad Efendi ile başlar. Şimdiye kadar görülen tek hilyesinde (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 479) hurde (ince) ta'likle yazılmış aslı metin göbeğe sığdırılmış, etek kısmına ise, "Ey mihr-i cihan-tâb-ı sipihr-i ezeli / V'ey mâh-ı münîr-i felek-i lem-yezeli / Pervâne gibi şem'ine cem' oldu senin / Bû Bekr ü Ömer Hazret-i Osmân ü Alî" rubâisi yerleştirilmiştir. Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi de bir hayli ta'lik hilye yazmış, aşere-i mübeşşereye yer verdiği göbeği beyzî hilyelerin etek kısmına, "Deh yâr-i bihiştî end meydan / Bû Bekr ü Ömer Alî vü Osman / Sa'dest ü Saîd ü Bû Ubeyde / Talha'st ü Zübeyr ü Abd-i rahman" kıtasını yerleştirmiştir. Yesârîzâde'nin iki hilyesi, devrinin iki meşhur müzehhibi tarafından zerdûd tarzıyla işlenen ilk örnek olmuştur (Divan Edebiyatı Müzesi, Ahmed Hezargradî tezhibi, nr. 486, 49 × 86 cm.; TİEM, Hüsnü tezhibi, nr. 2718, 92 × 58 cm.). Ta'likle hilye yazmakta meşhur son hattat olan Mehmet Hulûsi Yazgan (ö. 1940), dairevî veya beyzî göbekler kullandığı gibi etek kısmı bulunmayan hilyeler de yazmıştır. Hulûsi Efendi, "Vemâ erselnâke ..." âyeti yerine Ulu Ârif Çelebi'ye ait, "Mustafâ mâ câe illâ rahmeten li'l-âlemîn" mısraını kullanmış, etek kısmında da bazan Hassân b. Sâbit'in Hz. Peygamber hakkındaki "Ve ahsenü minke ..." kıtasına (metni ve tercümesi için bk. Yardım, s. 49-50) yer vermiştir.

Hüsn-i hat öğretiminde mürekkebat meşkinin sona ermesine yakın, Hz. Ali rivayetine dayanan hilye metninin sülüs-nesih meşki için kullanıldığı görülmektedir (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 188, Mehmed Şevki Efendi'nin murakkaası). Sedefle işlenen sülüs-nesih hatıyla bir hilyede de büyük başarı sağlanmıştır. Fatih Camii müezzini Arap tarafından 1897'de sülüs-nesih hatıyla yazılan 135 × 74 cm. ebadındaki hilye, Muzika-i Hümayun çavuşlarından Said Ali tarafından abanoz üstüne sedefle işlenip II. Abdülhamid'e sunulmuştur (İstanbul Vakıflar Hat Sanatı Müzesi).

Hilye levhaları, yazı sanatı bakımından en güzel örneklerinin verildiği XIX. yüz-

Kâmil Akdik'in sülüs-nesih hilyesi (Rikkat Kunt koleksiyonu)

yıldan sonra ekseriya yazıyla bütünleşmeye, mübalağalı ve çirkin bir tarzda Batı desenleriyle tezyin edilmeye başlanmıştır. Ancak 1940'lardan itibaren klasik tezhibin ilhamıyla hazırlanan veya eski tezhipleri örtülerek yenilenen hilyeler klasik bir anlayışla yeniden ortaya çıkmıştır. Bu konuda ilk akla gelecek müzehhipler Muhsin Demironat, Rikkat Kunt ve Mihriban Sözer'dir (Keredin). Hilye-i nebevî levhalarının yazılması ve bezenmesi sadece Osmanlı Türkleri'ne has olup diğer İslâm ülkelerinde bu tarz bir uygulamaya rastlanmaz. Hilyenin evlerde muhafazası geçmiş zaman İstanbul'unun dinî folklorunda göze çarpan bir özelliktir. Ahmed Cevdet Paşa'nın tercüme ettiği metinden faydalanılarak tertip edilen Türkçe hilye, XIX. yüzyılın sonlarında Filibeli Ârif Efendi'ye yazdırılıp Osmâniye Matbaası'nda farklı iki ebatla bastırılmıştır (1304/1887).

Hat sanatında hilye sınıfının bir şubesi sayılabilecek olan Hilye-i Hâkânî kitâbetinin de yeri mühimdir. Ta'lik yazı öğreniminde mürekkebat safhasına geçildiğinde talebeye Molla Câmî'nin "Besmele Kasidesi" veya Hilye-i Hâkânî'den seçme beyitler meşkedilir. Hâkânî Mehmed Bey'in bu eseri murakka' ve levha şeklin-

de de yazılmıştır. Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin kaleminden çıkan yirmi dört kıtalık murakka' (örnek için bk. *Kalem Güzeli*, III, 375-398) Mehmed Nazif Bey, Ömer Vasfi Efendi ve Aziz Efendi tarafından taklit edilmiştir. Levha şeklindeki bir Hilye-i Hâkânî de Arnavutköy Tefikiye Camii'nde Arapzâde-Sâdulâh Efendi'nin (ö. 1259/1843) ta'lik hatıyla mevcuttur. Eskiden konak duvarlarına kuşak şeklinde sırayla asılmak için, koyu renge boyanmış ince ahşap levhalar üstüne varak altınla Yesârî Mehmed Esad Efendi'nin müstakil satırlar halindeki celi ta'lik kalıplarından silkelenerek hazırlanmış olan Hilye-i Hâkânî de görülmüştür.

Başta Topkapı Sarayı, Türk-İslâm Eserleri ve İstanbul Vakıflar Hat Sanatı müzeleri olmak üzere muhtelif müzelerde, Süleymaniye, İstanbul Üniversitesi gibi bazı kütüphanelerde, cami ve mescidlerle hususi koleksiyonlarda hilye örnekleri yer almaktadır. Vaktiyle Tülbentçi Muhittin Benli'nin evinde bulunan hat eserleri arasında mevcut 160 civarında seçkin hilyeden oluşan koleksiyon 1950'li yıllarda Eskişehirli Süleyman Çakır tarafından satın alınmış, daha sonra Sahaf Hacı Muzaffer Ozak'a intikal eden bu koleksiyon topluca alacak kimse bulunmadığından zaman içinde parça parça satılarak dağılmıştır.

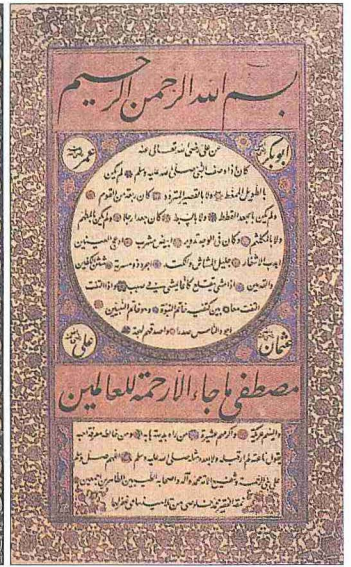
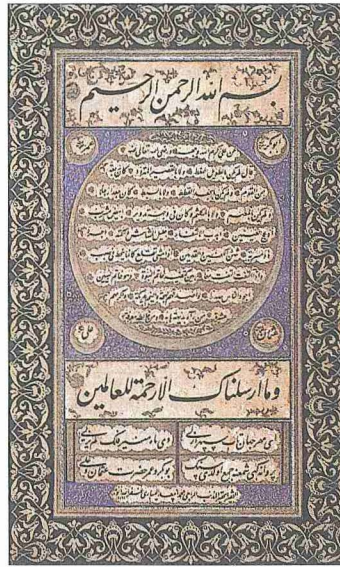
BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye* (nşr. Fevâz Ahmed ez-Zemerlî), Beyrut 1417/1996, s. 49-52; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 230-231; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 606; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 486; M. Uğur Derman, *Türk Hat Sanatının Şaheserleri*, İstanbul 1982, iv. 18, 19, 42, 47, 49; a.mlf., *İslâm Mirasında Hat Sanatı*, İstanbul 1992, s. 40-41, 200, 209, 215, 221, 231; a.mlf., *Sabancı Koleksiyonu: Hat Sanatı*, İstanbul 1995, s. 58-61, 86-87, 108-109, 114-115, 130-131, 138-139; a.mlf., "Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Yazdığı Hilye-i Saadet", *Hayat Mecmuası*, sy. 47, İstanbul 1970, s. 23-26; a.mlf., "Türk Yazı Sanatında İcâzetnâmeler ve Taklid Yazılar", *VII. TTK Kongresi* (1973), s. 716-728; a.mlf., "Yazı Sanatımızda Hilye-i Saadet", *İlgi*, sy. 28, İstanbul 1979, s. 32-39; Mahmud Bedrettin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli* (haz. Uğur Derman), Ankara 1989, III, 375-398; Ayşe Üstün, *Hilye-i Saadet Levhalarının Tezhip Açısından İncelenmesi* (lisans tezi, 1990, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâ'ilü*, İstanbul 1997, s. 45-69; İsmet Hulûsî İmset, "En Meşhur Türk Hattatlarını Şehzâdebaşı'nda Bir Evde Buldum", *Yedigün*, sy. 742, İstanbul 1947.

M. UĞUR DERMAN

Yesârî
Mehmed
Esad Efendi ile
(TSMK,
Güzel Yazılar,
nr. 479)
Mehmet
Hulûsî
Yazgan'ın
(Sevgi Gönül
koleksiyonu)
ta'lik hilyeleri

HİLYE-i HÂKÂNÎ (حلیۃ خاقانی)

Hâkânî Mehmed Bey'in
(ö. 1015/1606)
Hz. Peygamber'in
fizikî özelliklerini anlattığı,
türünün ilk ve en önemli örneği
kabul edilen mesnevisi
(bk. HÂKÂNÎ MEHMED BEY).

HİLYETÜ'L-EVLİYÂ (حلیۃ الأولیاء)

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin
(ö. 430/1038)
zâhid ve sûfilere dair eseri.

Eserin tam adı *Hilyetü'l-evliyâ*' ve *tabakâtü'l-aşfiyâ*'dır. Müellif zâhid, âbid ve sûfilerin hayat hikâyelerini anlatan ve dinî hayatla ilgili vecizelerini aktaran eserini, onları savunmak ve haklarında ileri sürülen suçlamalarla ilişkileri bulunmadığını göstermek için kaleme aldığını belirtir (I, 3, 4). Bu zümrenin arasına bazı ibâhiyeci ve hulûlcü fâsik ve kâfirlerin sızdığı, zâhir ulemâsının bunları tenkit etmesi doğru olmakla birlikte fazilet sahibi zâhid ve sûfilere tenkitlerinin kapsamına almasının yanlış olduğuna dikkat çeker.

Sülemî, *Tabakâtü's-şûfiyye*'sine II. (VIII.) yüzyılda yaşayan İbrâhim b. Edhem ve Fudayl b. İyâz gibi sûfilere anlatarak başladığı halde Ebû Nuaym eserine ashap, tâbiîn ve tebeu't-tâbiînin âbid ve zâhidleriyle başlamış, ardından II-IV. (VIII-X.) yüzyıllarda yaşayan zâhid ve sûfilere tanıtmış, böylece tasavvufî hayatın aşere-i mübeşşere, ehl-i Suffe ve diğer sahâbilerle başladığını, daha sonraki dönemlerde gelişerek devam ettiğini göstermek istemiştir. Kuşeyrî *er-Risâle*'de, Hücverî *Keşfü'l-mağcûb*'da, Attâr *Tezkiretü'l-evliyâ*'da, Câmî *Nefehâtü'l-üns*'te Sülemî'nin *Tabakâtü's-şûfiyye*'sini örnek alırken Şa'rânî *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*'sında, Münâvî *el-Kevâkibü'd-dürriyye*'sinde Ebû Nuaym'ın usulünü benimseyerek eserlerine ashaptan başlamışlardır.

Ebû Nuaym *Hilyetü'l-evliyâ*'da kronolojik bir sıra takip etmiş, ancak bazan daha faziletli olduğuna inandığı kişileri daha önce anlatmıştır. Eserin başında ve ilâler ve tasavvuf hakkında bilgi verilmiş, Hulefâ-yi Râşidîn, aşere-i mübeşşere anlatıldıktan sonra zühd ve ibadetleriyle tanınan sahâbelere geçilmiştir. Ardından Suffe ve ehl-i Suffe ile yirmi sekiz kadar kadın sahâbî tanıtılmıştır. Tâbiîn devrinde yaşayan zâhidler bazan şöhretlerine, bazan da bulundukları bölgelere göre sıralanmıştır.

Eserde zâhid ve sûfilerin doğum ve ölüm tarihleri belirtilmediği gibi yaşadıkları yerler üzerinde de durulmamıştır. Baştan sona kadar nakil ve rivayetlerle dolu olan eserde müellife ait herhangi bir açıklama, değerlendirme ve yoruma rastlanmaz. Ebû Nuaym'ın zâhid ve sûfilere anlatmaya başlarken kullandığı secili ifadeler yapmacık, külfetli ve zevksiz olduğu gibi bunların bazan anlatılan kişiyle de ilgisi yoktur. Müellif zâhid ve sûfilerle ilgili menkıbeleri, sözleri ve rivayetleri senedleriyle birlikte vermiş, daha sonra onların rivayet ettikleri veya onlardan rivayet edilen hadisleri yine senedleriyle kaydetmiştir. Özellikle zühd ve ahlâka dair